

NYUGATIAK HARCA TEILHARD KÖRÜL

Már több mint ezer francia könyv vagy fontosabb tanulmány jelent meg Teilhard de Chardin-ről és világhíperéről. Tehát amikor a Vigilia szerkesztője megkért, hogy „jó huzatosan, de azért persze tudományos tárgyilagossággal” írjak a címben jelzett témáról, kicsit ijedtem néztem hatalmas Teilhard-könyvtáramra: néhány oldalon hogyan közölhetem e nagyszerű harcnak akárcsak századrészét? Miként lehet valaki tárgyilagossággal ebben a messzire gyűrűző áradatban, amely már oly sokakat elragadott? Hogyan mutassam meg egy-két idézettel, hogy Teilhard esetében nem arról van szó, hogy én mit gondolok róla, hanem hogy ő mit írt és ő mit ajánl nekünk s a jövő emberének. (Ha ezt az utóbbi mércét alkalmaznám, hát ki kellene kapcsolnom a harcból mindazokat, akiknek „hozzászólásán” azonnal érződik, hogy legföljebb csak egy-két Teilhard-szöveget olvastak át, amúgy kutyafuttában... Csakhogy a harc nemcsak értelmes emberek közt folyik, hanem mindenkié...)

Amit mindenekelőtt állítani merek, az a következő: a Teilhard körül zajló harcokban nem ott van a probléma lényege, ahol a kész rendszerrel — vagyis kívülről — nekirontó kritikusai, avagy a csak dicsőíteni képes bennfentes bámulói vélik. Teilhard egész szintézisének (s ezért a belőle folyó teológiai vagy politikai látásmódnak is) alapja az ő hüperfizikája, vagyis a tudományos eredményeket (a fizika) egy fokkal följebb (hüper, ultra) emelő, egyetemesítő módszere, amely nem szoros értelemben vett filozófia, nem is szak-teológia, hanem tudományos alapokból kiinduló, de általánosító, „mindenre kiterjesztett” világhép.

Minden részletkérdés alján, minden apró vitatéma mögött a teilhardizmus igazi, szinte egyetlen valódi problémája ez: jogos-e — és mennyiben jogos — egy ilyen módszer? Akik már megértették Teilhard-t, jól tudják, hogy ennek a kérdésnek eldöntésétől függ a tudomány, a bölcsélet és a kereszténység (vagy egyszerűsítve kifejezve: az emberiség boldogságának) jövője. Ezek „nagy szavaknak” tűnnek pedig Teilhard igazi olvasói lassacskán egyértelműen ezt vallják.

Teilhard hüperfizikai törvényeit (a bonyolódás-tudat törvényét, az egyesülés törvényét, a visszafordíthatatlanság törvényét, stb.) mindenki elfogadhatja, ha hiedelg belátás (és kritika!) után arra is hajlandó, hogy e törvényekből kiindulva rendezze életét, még politikáját is. Vagyis végeredményben nemcsak arról, van szó, hogy valaki alaposan megérti Teilhard szintézisét, de arról is, hogy a tettek terén is hajlandó-e szerinte élni és alkotni. Ez pedig igazában döntést jelent. Márpedig kevesen döntenek szívesen egy olyan szintézis mellett, amely „jobb-lét” helyett „több-létet” ajánl s éppen ezért zavarja egyeseknek gondosan fölépített, összkomforttal berendezett kártyavárárt...

Teilhard a sajátos hüperfizikája szemszögéből néz mindent: az atomok egyesülését, meg a Szinantropuszt csakúgy, mint a mindeneket „amorizáló” (szeretetével áthatni és egyesíteni akaró) Krisztust. Tudja ő nagyon jól, hogy minden egyes megismerési terület sajátos módszert kíván; de annyira meggyőződött a tudományos alapokra épülő hüperfizikája igazáról, hogy még teológiai síkon is — például az eredeti bűn kérdésében, — vagy politikai síkon is — például a nagy ideológiai áramlatok szintézisének esetében — csak így képes látni. S annyira bízik ebben a hüperfizikus látásmódban, hogy nem-látóknak nevezi azokat, akik nem így látnak...

A szintézis megszállottja ő — az ideológiai csaták meddő sivatagában elvérző emberek között. Részletek miatt hajbakapó vitázás helyett a mindenre irányítja a mai ember tekintetét: „A Mindenre kiterjedő látásmódban... mint a délkörök a pólushoz közeledve, akként Tudomány, Filozófia és Vallás szükség-

képp összpontosul a Minden szomszédságában. Azt mondom: összpontosulnak, egy pont felé tartanak, de nem keverednek össze; és mindvégig csak különböző szögből és más-más síkon ostromolják a Valóságot... (De) ez a „Hüper-fizika” még nem Metafizika”. Ha aztán valaki arról győződik meg, hogy ez a látásmód az egész életben beválik, akkor pincékből és háztetőkről hirdeti: „Az Igazságnak elég egyszer egyetlen szellemben megjelennie, hogy aztán soha semmi se tudja megakadályozni, hogy mindent meghódítson és mindent lángra gyűjtsen.”

Egészen természetes, hogy a Teilhard körül folyó nyugati harcokban nem mindenki ilyen „naiv optimista”. De mert a valódi naivok éppen azok, akik — Teilhard teljes ismerete nélkül — kezdték őt naiv optimistának nevezni (ugyanakkor, amikor sok marxista már fölismerte roppant jelentőségét, jövőt építő erejét, stb.), ezért a nyugati olvasók egyre inkább észreveszik, hogy Teilhard már előre válaszolt írásaiban számos vádra, kritikára és elferdítésre, mint például:

— Teilhard panteista (*Philippe de la Trinité* és több más teológus ezt állítja), pedig hát Teilhard számtalanszor kifejtette — éppen az egyesülés hüperfizikai törvényével —, hogy az ő „panteizmusa” éppen ellentéte a szoros értelemben vett panteizmusnak;

— Teilhard „elkeni” a rosszat — hangoztatják sokan... Pedig hát Teilhard éppen csak a maga sajátos szemszögéből (ismét csak a „fönről látó” hüperfizikájával) beszél arról a fizikai és erkölcsi rosszról, amelyet alaposan volt alkalma tapasztalni életében;

— egyetlen szóval sem beszél a tomizmusról — mondja Gilson. — Pedig hát Teilhard sokszor kifejtette álláspontját erről is, bár sosem mélyedt filozófiai fejtegetésekbe;

— sosem beszél erről vagy arról a konkrét emberről, hanem mindig csak a nagy E-vel írt Emberiségről — mondja *Roqueplo*, aki egyébként igen értékelte Teilhard-t, csak éppen arra nem akar gondolni, hogy Teilhard a hüperfizikájában ugyanúgy nem beszélhet egy határozott emberről, mint ahogy a paleontológus sem állítja egyetlen csontvázról sem, hogy ez biztosan Ádámé...

— Teilhard veszélyes, mert szilárd szintézise nem kereszténység — állítja *Maritain* és *Journet*;

— Teilhard nem veszélyes, mert nincs koherens szintézise — állítja a *Maritain*-nel egyébként egy követ fújó *Gilson*;

— Teilhard fatalista — állítják az egzisztencialisták, akik nem akarnak tudni az ember tárgyi adottságairól és mindent az abszolút szabadságra hivatkozva foszlatnak légbé. Pedig hát ha valaki végigköveti Teilhard hüperfizikáját a nagy számok törvényeitől s a determinizmustól az Isten fiainak szabadságáig, meggyőződhet, hogy ő az egész valóságot fogja át;

— Teilhard prométeuszi szellem — hangsúlyozza *Garaudy*, eltúlozva Teilhard-t, aki az anyag és a természet átalakításában olyan embert kíván, aki nem gőgös Prométeusz, hanem Jákob: szüntelenül küzd Istenével;

— Teilhard csak költő, felhőkben járó látnok — erősítgetik olyanok, akik semmit sem látnak, legkevésbé azt, hogy lehet valaki egyszerre tudós, hüperfizikával filozófiát előkészítő gondolkodó és — ráadásul — költő is, akinek metaforái mögött csak a vak nem veszi észre a hüperfizikus alapokat;

— Teilhard fasiszta hajlamú; Teilhard valami spiritualista kommunizmust készít elő; Teilhard arisztokratikus demokrata — mondják innen, mondják amonnan és összevissza — azok, akik nem tényekre, hanem saját fantáziájukra építenek. Mert hát Teilhard mindhárommal szemben megmondta kritikáját — és mindháromból remélt kikristályosodni szintétizáló erőket;

— stb., stb., stb. — sorolhatnánk még a legkülönbözőbb téves kifogásokat, hiszen Teilhard ismerte mindet és meg is felelt rájuk még életében. Mindezek a kritikák nem a teilhardi alapot érik, nem a hüperfizikát. S hogy maga a hüperfizikája mennyire válik be, azt nem ilyen felszínes bírálgatások döntik el, hanem — a jövő.

A Teilhard ellen és a Teilhard mellett folyó nyugati csatározásokról százeleképp lehetne beszámolni. Jómagam hét év óta azzal szórakozom, hogy amint megjelenik róla egy új francia könyv, hát annak 'állításait' szembeítem magának Teilhard-nak szövegeivel. (Kétségbeejtő pontatlanságokra és „csúsztatásokra” találtam e részletes analízis során, — nem is beszélve arról, hogy például az öt első német Teilhard-fordításban, vagyis mintegy ezerötven oldalon egymillió háromszázhuszonöt ezer és kétszáz fordítási hibát mutatott ki egy szakember).

Írhatnánk a teilhardizmus szociológiájáról. Csoportokba és árnyalatok szerinti rangsorba szedhetnénk a dühösen gyalázkodóktól az epedve bámulóig tartó hosszú sorokat. Karakterológiát, vagy éppen pszichoanalízist végezhetnénk azokon, akik utálják és nem ismerik, akik ismerik és utálják, akik ismerik és szeretik, akik ismerik és hevesen küzdenek ellene. Lehetne szólni közömbösekről, akik nem ismerik; vagy Teilhard-t jól ismerő közömbösekről is. Az ilyenféle 'kimutatások' mélyén egyre jobban villan elő az a tény, hogy minél több Teilhard-szöveg kerül kiadásra, annál kevesebb sületlenséget lehet írni róla. (Műveinek sorozatából még legalább három kötet vár kiadásra; tisztán szak tudományos — paleontológiai és geofizikai — munkáit most készül tíz kötetben kiadni egy német cég; levelei eddig kilenc kötetben jelentek meg, s még legalább ennyi kiadatlan. Tizennyolc kötetnyi naplói talán sosem fognak napvilágot látni.)

Beszámolhatnánk önmagukat katolikusnak nevező folyóiratokról (*La Pensée Catholique* és társai, amelyek modern inkvizíciós eszközöket mozgatnak ellene. Van könyvtárban legalább harminc olyan könyv, amely — akár jobbról, akár balról — közveszélyesnek tartja Teilhard-t. Hallottam olyan novícius-mesterről, aki — Teilhard-ra hivatkozva — 'tapasztalat-szerzésre' biztatja szexuális téren járatlan növendékeit. A papi nőtlenség védői jogosan hivatkoznak a Teilhard-féle nagyszerű szublimációra. A békét szeretők benne látják a szeretetre épülő jövő profétáját, bár Garaudy nem tudja, hogy „nem lehetne-e megtalálni Teilhard-ban a lázadás szellemének alapjait is...”

Mindez a 'megoldás' — és még sok hasonlóféle — miért lehetséges? Mert mindenki a maga szemzőgéből véli továbbolvasni és továbbépíteni Teilhard-t, aki csakugyan ezt mondotta: „Világképem akkor éri el célját, ha kritizálják és kiegészítik, mert hát nem zárt rendszert akartam alkotni, hanem nyílt szintézist”. Ebben a kaotikusnak látszó vélemény-halmazban csakis a hüperfizika alapján teremthetünk rendet: ki mennyire érti meg ezt a teilhardi alapot. Teilhard annál mélyebben és annál autentikusabban hat, minél jobban ismerik fel benne ezt a vezérfonalát. Ez a vezérfonal vigyen most minket is néhány nagy csoport bemutatásában.

A Szent Officium 1962-es Figyelmeztetője

Akiknek halvány sejtelmük sincs a Teilhard körül zajló viharokról, bátor-talan hangon — esetleg támadó gúnnyal is — szokták mondogatni: „Dehát Teilhard-t Róma elítélte!”

Róma sosem ítélte el Teilhard-t. Igaz, hogy életében sokat szenvedett jezsuita előljáróinak (legalábbis néhányinak) szűk látókörű szigorától: először Kínába, majd az élete végén New-York-ba küldték száműzetésbe. Nem engedték kiadni *Az emberi jelenség*-et és *Az Isteni Milió*-t; nem foglalhatta el a párizsi Collège de France egyik tanszékét; közbe-közbe azt sem engedték meg neki, hogy előadásokat tartson, világképének bemutatásával apostolkodjék. De szaktudományos munkáját mindig támogatták. Teilhard engedelmeskedett, bár néha sirögörccsök gyötörték (a szó fizikai értelmében), hiszen egyetlen valódi hivatásának azt tekintette, hogy a hüperfizikája és a szentpáli szellemben értel-

mezett kereszténység között meglátott hidat mutassa meg az embereknek; s ilyen apostoli léleknek vágták oda: „Ugyan kérem, ne foglalkozzék a maga Jézusa hirdetésével, hiszen maga rosszul beszél Jézusról!...”

Amikor *Garaudy* áttekinti, miként szenvedett Teilhard, így folytatja: „A Szent Officium 1957. december 6-i dekrétuma így döntött: Teilhard de Chardin S. J. könyveit ki kell vonni a szemináriumoknak és az egyházi intézményeknek könyvtárából, könyveit nem szabad árusítani katolikus könyvesboltokban s nem szabad őket más nyelvekre fordítani”.

Ez a bizonyos első Figyelmeztetés (mert hát nem ‚dekrétumról‘ van szó) a püspökökhöz írt szentszéki levél volt, bizalmas elirányítás. Nyomott hangulat nehezedett azokra, akik már kezdték értékelni az 1955-től (Teilhard halála után) kiadott Teilhard-írásokat. Mert hát Teilhard kéziratai Mlle Jeanne Mortier tulajdonába jutottak éppen Teilhard döntése révén, aki — lelkiatyja és számos jogász tanácsára támaszkodva — nem a Jézus Társaságra hagyta írásait. Ekként történt, hogy mindmáig egyházi jóváhagyás nélkül jelennek meg Teilhard könyvei, kivéve a *Háborús Írások* címmel összefoglalt első húsz tanulmányát, amelyeket Mgr. Bruno de Solages (a Toulouse-i Katolikus Egyetem rektora) és Henri de Lubac (Teilhard barátja és lelkes terjesztője) adott ki, alapos jegyzetekkel ellátva.

1962 második negyedében jelent meg *Henri de Lubac S. J.* első könyve Teilhard-ról. (Azóta már ötöt írt róla.) A 295. lapon ezt mondja: „Maga a katolikus Egyház, ez a mindig termékeny édesanya, örömmel ismerheti el, hogy Teilhard de Chardin-nel olyan gyermeket szült világra, akire szüksége volt századunknak: Jézus Krisztus igazi tanúját”. A római Szent Officium (amely akkoriban még nem a Pro doctrina fidei szellemében védelmezte a hit tisztaságát, hanem zsinat-előtti módon) ‚fontosnak tartja‘ ugyan Henri de Lubac könyvét, de kijelenti a Figyelmeztetőt magyarázó szövegben: „Nem értünk egyet azzal a lényegében kedvező ítélettel, amelyet P. Henri de Lubac adott Teilhard-ról... Fenntartás nélkül nem írjuk alá az ő kategórikus állítását... Századunknak csakugyan szüksége van Krisztus valódi tanúira; de mi szeretnénk, hogy ne Teilhard tudományos-vallási „szisztémájától” kelljen inspirációt kapnunk... Mert hát anélkül, hogy ítéletet mondanánk arra vonatkozóan, ami a pozitív tudományokra tartozik, igen nyilvánvaló, hogy filozófiai és teológiai síkon ezek a művek sok-sok kétértelműséget, sőt súlyos tévedéseket is tartalmaznak s ezért sértik a katolikus tanítást. Ezért hát a Szent Officium főtisztelendő atyái felhívják az összes ordináriusokat, szerzetes-intézmények előjáróit, a szemináriumok és egyetemek előjáróit, hogy óvják a lelkeket, főleg a fiatalok szellemét ama veszélyekkel szemben, amelyeket Teilhard de Chardin-nek és tanítványainak művei tartalmaznak”. E Monitumot Sebastiano Masala jegyző írta alá. Amikor pedig egy újságíró megkérdezte XXIII. János pápától, hogy mit gondol a Figyelmeztetőről, ő — a szokásos módján — így válaszolt: „Ugyan kérem, hagyja azt a szánalmas ügyet!” De azt már nem mondotta, vajon azt tartja-e szánalmasnak, hogy Teilhard megérdemelte a Figyelmeztetőt, avagy hogy az-e a ‚szánalmas história‘, hogy a Szent Officium így intézkedett.

Manapság még Teilhard szigorú kritikusai is elismerik, hogy a Monitum már nem beszél Teilhard írásainak fordítási tilalmáról, — tehát arról sem, hogy szemináriumi könyvtárakban van-e helyük; a keresztények szellemét pedig úgy óvhatjuk legjobban a ‚súlyos filozófiai és teológiai tévedésekkel szemben‘, hogy megmagyarázzuk, miként is értette a Monitum-hoz csatolt magyarázó szöveg a legkényesebb teilhardi részleteket. Mert az *Osservatore Romano* ugyanabban a számában (1962. július 1.) aláírás nélkül közöl egy hatalmas cikket, amely nyolc nagy témakörben ismerteti a ‚súlyos filozófiai és teológiai tévedéseket‘. Próbálom néhány sorba foglalni ezt a nyugodt — de, szigorú hangú — magyarázatadást, s válaszolni is próbálok rá:

— akár a teremtés fogalmának, akár a kozmosz és az Isten között fennálló viszonyoknak, a megtestesülés és megváltás viszonyának, a szellem és az anyag

relációjának, a bűnnek és a keresztény aszkézisnek kérdésében Teilhard hüperfizikus szempontból beszél. Csakhogy a hüperfizika nem elsősorban jogosult filozófiai és teológiai kérdésekben dönteni. Más szavakkal az egyházi hatóság teljes joggal védi a „klasszikus filozófiának” s a teológiának álláspontját; abban viszont hibázik a Monitumot magyarázó szöveg szerzője (*P. Philippe de la Trinité* azt mondja, hogy nem ő volt a megfogalmazója), hogy a kifogásolható teilhardi megfogalmazás mögött nem látja meg Teilhard alapvető szándékát, amely a tudományokból kiinduló hüperfizikával akar hidat építeni a mai világkép és a kereszténység között. Mert hogy valaki (Teilhard) más nyelven kísérli meg az ugyanegy örök keresztény igazságoknak bemutatását, ez még nem föltétlenül érdemel elítélést. Teilhard nem is kapott elítélést, hanem csak figyelmeztetést. S akik megértik hüperfizikáját, jogosan óvhatják is a katolikusokat, nehogy ők rosszul értsék...

— csak egy példát arra, hogy a Figyelmeztető magyarázó szöveg miként nem hajlandó megérteni Teilhard látásmódját. Teilhard egy vagy két alkalommal nemcsak emberi és isteni természetet, hanem kozmikus „természetet” is fölfedez Krisztusban. (Maga Teilhard teszi idézőjelbe a „természet” szót, hogy ezzel is jelezze: nem filozófiai értelemben vett természetfogalomról van szó!) Teilhard — Szent Pálra és Szent Jánosra támaszkodva — hangsúlyozza, hogy „az Atya mindent Krisztus által teremtett”, hogy „minden Krisztus által létezik” s hogy „Krisztus fog mindent egyesíteni”. Mi mást jelent ez (éppen a hüperfizikus látásmód alapján), mint hogy Krisztusnak kozmikus, egyetemes, mindenre kiható szerepe van az üdvrendben, vagyis „természetéhez” tartozik, hogy ilyen. Ha ez tény, akkor merő szócсата marad az, hogy a Figyelmeztető magyarázó szöveg azt mondja, hogy egy ilyen „valóságos harmadik természet” állítása Krisztusról „már valódi herezis lenne”...

— egy utolsó példát arra vonatkozólag, hogy a Figyelmeztető magyarázó szöveg mily szemellenzősen ítélkezik: Teilhard agnosztikusok számára írta a *Hogyan hiszek* című tanulmányát (csak most adták ki a *Művei* tizedik kötetének címadó írásaként); ennek bevezetésében világosan meghatározza célkitűzését, majd *A hit egyéni állomásai* című első részt így kezdi: „Ha valami belső felfordulás következtében egymás után veszteném el hitemet Krisztusban, a személyes Istenben, a Szellemben, — azt hiszem mégis rendületlenül továbbra is hinnék a Világban. A Világ (a Világ értéke, tévedhetetlensége és jósága): végeredményben ez az első, utolsó és egyetlen dolog, amiben hiszek. E hit által élek. S érzem, hogy halálom pillanatában minden kétely fölé kerekedve ennek a hitnek adom át magam... Rábízom magam az Egy-Világba s a Tévedhetetlen-Világba vetett homályos hitemre...” Erre ennyit jegyez meg a Monitum-ot magyarázó szöveg: „Mennyire jobb lett volna, ha Teilhard sosem írja le e sorokat!” Pedig hát mi a tényhelyzet? Ez: 1.) a magyarázó és elmarasztaló szöveg éppen csak kiragadott egyetlen bekezdést az elég hosszú tanulmányból; 2.) egy szót sem szól arról, hogy ebben a tanulmányában Teilhard az agnosztikust juttatja el Istenhez, s éppen a Világból kiindulva, modern, hüperfizikai Isten- „érv” során; 3.) szabad-e mindezt meg sem említeni egy tárgyilagosnak mutakozó kritikában? Persze, hogy nem volna szabad! Sokkal helyesebb volna, ha a Figyelmeztetőhöz fűzött magyarázat mindezt megmondaná, nem sokat sajnálkozna, hanem — talán éppen Teilhard hüperfizikáját kifejtve — „óvná” a keresztényeket, nehogy helytelenül értsék ezt a csakugyan fejbeugó pár sort!

Végül: szabad-e azt állítani (amint Maritain *Garonne-i parasztja* teszi), hogy „nézzük bár nagyítóval a II. vatikáni zsinat szövegeit, Teilhard-nak egyetlen szavát sem találjuk meg bennük...” Csakugyan? — kérdezheti a kérdésben járattan ember. Hát akkor hogyan lehet, hogy több teológus már listákat, párhuzamos szövegeket állított össze, amelyek szinoptikus módszerrel mutatják meg Teilhard „hatását” a Zsinatra? De ha el is tekintünk „szóbeli egyezéstől”, azt mégis ki merné tagadni, hogy Teilhard szelleme (sok más közvetítőnek írásain keresztül) mélységesen hatott a Zsinatra? Nem az számít, hogy egy vagy két, vagy három püspök ömeltette szólalt fel a Zsinaton (volt olyan is, aki támadta), hanem az, hogy számos teilhardi szempont igenis megtalálható a zsinati szövegekben! De hát ezt az 1962-es Monitum még nem láthatta előre...

„Egyháziak részéről” ma az a helyzet, hogy *Arrupe*, a jezsuiták jelenlegi generálisa, pozitíve nyilatkozott Teilhard mellett (erről volt alkalmam személyesen is meggyőződni, amikor egyik Teilhard-kurzusom idején találkoztam vele). Más „egyháziak” folytatják a vállalt útjukat: például Philippe de la Trinité (az eddig kiadott öt könyve után) most egyszerre négykötetes munkát ad ki, hogy azt „bizonyítsa”, amit még meg sem említett a Monitum-ot magyarázó szöveg: Teilhard panteista. Külön élvezet volt számomra ennek az „opusnak” bírálata: hemzseg benne a félremagyarázás, lenyel fontos szövegeket és — inkvizitorként kiált átkot Teilhardra. Kis teológus csoport folytatja ezt az áldatlan harcot. A többiek — kilencven százalékkuk — már értékelni s ugyanakkor — a megfelelő helyeken — szükségképp bírálja is Teilhard-t.

A tudósok és a filozófusok terén

Közismert tény, hogy csak tudósként, csak filozófusként, csak teológusként nem lehet élni az egész életet. Laboratóriumi munkája után — például házasesetében — nem arra fog gondolni a tudós — mint ember, — hogy „most is szabatos módszerrel élem házasesetemet és tizennégy billió ideg-sejtet szeretek...” Ugyanezt mondhatjuk el a filozófusról s a teológusról: egyik sem uralkodhat az egész élet teljes területén.

S mivel Teilhard nem marad szaktudománya területén, hanem belőle kiindulva lép túl rajta, és mert nem akar sem szak-filozófiát adni, sem szak-teológiát, ezért mindhárom terület szakemberei között akadnak olyanok, akik nem hajlandók őt követni a hüperfizika síkján. *Jean Rostand* nagyra értékeli egy-két szempontját, de nem szintézissel (a Teilhard-féle hüperfizikus törvényekkel), hanem genetikával és analízissel akarja megoldani az élet titkait. Mások — és igen jogosan — Oparin és Miller szisztémájával hozzák összhangba Teilhard szintézisét. Piveteau és sok más paleontológus és biológus, aki hajlandó a csontokon és a sejteken túl is látni (ultra, hüper...), nagyra értékeli Teilhard-t, kiegészíti Teilhard ötven évvel ezelőtti tudományos részlet-eredményeit, de ugyanakkor kijelenti (Piveteau): „Könyve (*Az emberi zoológiai csoport*) utolsó részében P. Teilhard talán inkább filozófiai művet alkot (igazában csak hüperfizikát — helyesbítjük mi Piveteau-t)... Sokan azok közül, akik csodálattal követték a paleontológust az élővilág evolúciójának magyarázatában, esetleg már bizonyos nehézséggel fogják követni, amikor előrenéz és közli meglátásait. De mindenkit megragad annak a szellemnek világos és szilárd eszmélődése, értelmi ereje, aki egyik a legnagyobbak közül, akik valaha is léteztek e földön”. Hadd tegyük ehhez az idézethez egy kis kérdésünket: nem joggal kifogásolható-e, hogy a saját területén (a tomizmusban) világteknitélynek örvendő nagyszerű *Gilson* éppen Piveteau idézett mondatát elferdítve akar „érvelni” Teilhard ellen, miközben elhallgatja a mondat második részét?

Tudom, nem sokat számít, hogy a párizsi Sorbonne-ra „beköltözött” Teilhard: *Mme Barthélemy-Madaule* doktori tézisét (Bergson és Teilhard) inkább a már „bevett” Bergson miatt fogadta el a zsüri. Az sem perdöntő, hogy világszer'te százával írnak filozófiai vagy teológiai doktori dolgozatokat Teilhard-ról (a protestánsok igen nagy megértéssel értékelik, például Crespy, akinek több könyve és tanulmánya elemzi Teilhard teológiáját). Az sem sokat számít, hogy az egzisztencialisták kézlegyintve beszélnek Teilhard-ról, hiszen az ő „fenomenológiájukról” megmondotta Teilhard: ez csak az egyéni tudat tényeit írja le, de nem a valódi világ-jelenségeket...

Az egyetlen komoly filozófiai munka az lehetne, hogy szintetizáljuk Teilhard hüperfizikájának filozófiába érő elemeit; megmutatjuk, hogy lehetséges-e — vagy sem — a hüperfizika; és mik a határai. Ne felejtsük el, hogy miután *Auguste Comte* (kevés pozitív eredménnyel?) a vallást akarta kikapcsolni a pozitív valóságok területéről, manapság, a tudománynak Teilhard által is előrelátott óriási fejlődése idején, többen már arról kezdenek beszélni, hogy a filozófia is idejétmúlt valami. Ha a technokrácia idáig zülleszténé az emberiséget, akkor — kérdezem — vajon nem Teilhard

hüperfizikája maradhatna-e az a terület, amely alapja lenne a végre közös látás (egyetértő lelkület) felé jutó jövőnd emberiségnek?

Garaudy álláspontját már többször érintettük e sorok között: ő az a mai marxista nyugati gondolkodó, aki megérti Teilhard-t: „Teilhard fenomenológiájának (hüperfizikájának) érdeme, hogy a divatos önmagába-merülő fenomenológiák (különbéféle egzisztencialista filozófiák) ellenében azt tudatosította, hogy személyi létezésem és a világmindenség léte szétszakíthatatlan szálakkal függ össze... Teilhard Istene, akárcsak a bibliai Isten, nem ismer földtől elszakított lelki országot...” De *Garaudy* még kaput zár Teilhard Krisztusa előtt...

Csodabogarak mozaikja

Az Egyház, a szakmabeli tudósok, igen sok filozófus és szociológus komolynak tekinti Teilhard hatását korunk és jövőnk világképének alakulásában. S ezt a tényt a nagyközönség is tudomásul veszi. Hogy *Az emberi jelenség* francia kiadása 1955 és 1967 között több mint 200.000, *Az Isteni Milió* pedig 150.000 példányszámot ért el, ez azt mutatja, hogy a nagyközönség is olvassa Teilhard-t. Ahol pedig a nagyközönség is fontos szerepet játszik, ott elkerülhetetlen a pamflettek áradata. Hadd említsem meg ennek a szociológiai jelenségnek legkirívóbb példáit:

— ‚komoly pamfletnek’ nevezem azt az írást, amelyben a szerző kritizálni akarja Teilhard-t, de közben saját maga válik nevetségessé. Egy kertész (*J. de Talhouët*) egyszerűen azért mondja hamisnak és értéktelennek Teilhard szintézisét, mert „Teilhard nem veszi észre, hogy a növényekben két, teljesen ellentétes forrású nedv kering: az egyik a földből, a másik pedig föntről származik...” „Egyáltalán nem akarok hetvenkedni, hogy valami szenzációs fölfedezést tettem, amikor Teilhard sznobjai ellen s Teilhard ellen is hangsúlyozom a növények modus vivendi-jének olyan tényeit, amelyeket a kertészek már régóta és igen jól ismernek Franciaországban, Navarrában és mindenütt a nagyvilágban...” Ezeket *F. Henri* kertész foglalta össze a *Fakertészet* gyakorlati könyvecskéjében. Megvallom, hogy ez ama kevés könyvek közé tartozik (221 sűrű oldal), amelyet nem olvastam el teljes egészében;

— *John A. T. Robinson* híressé vált könyvét (*Honest to God*), amely teljesen más, mint Teilhard bármelyik írása, ‚pusztán csak azért’ (?) adta ki a párizsi integrista *Itinéraires*, hogy elriassa az olvasókat Robinson-tól (amit másképp is elintézhettek volna, de nem az ellenfele könyvének kiadásával!), és hogy üthessen egyet Teilhard-on is, ekképpen (írja a *Bevezető*-ben): „... A mai modernizmus különféle színeket ölt. Itt Teilhard de Chardin-re gondolunk. Áldás poraira! Ha kozmikus költészetének fénye csakugyan rendelkezik apologetikus értékekkel sokak számára (— amint ezt egyesek állítják —), hát csak örülhetünk neki. De ki ne venné észre, hogy az isteni Transzcendenciát és a Megtestesülést szinte teljesen kiebrudalja?”. Ilyen szövegek olvasásakor (ne felejtjük el, hogy ki írta: *Salleron!*) legszívesebben *Maritain Garonne-i paraszt*-jének mottóját idézném (ami persze *Maritain* könyvére is érvényes): „A kínai közmondás azt ajánlja, hogy az ostobaságokat sose vegyétek túlságosan komolyan”;

— hogy nemcsak én (illetve a kínai bölcs: *Maritain*), de más is használ ‚népies kifejezéseket’, amikor Teilhard-ról ír, arra egyetlen példát említek: a már többször emlegetett *Philippe de la Trinité*, karmelita szerzetes, akinek keze minden valószínűség szerint közrejátszott a *Monitum* megszerkesztésében, a filozófiaiának szánt eszmélődése közben így kiált fel Teilhard ellen: „Szavak, szavak, üres szavak azok a képzelt illuzórikus kapcsolatok, amiket Teilhard feltételez az Omega algebrai jele és a Megtestesülés ténye között. Ez örültség!”;

— *Guérard* des *Lauriers*, dominikánus (a régebbi fajtából), az előbb említett *karmelitának* kollégája, hosszú-hosszú filozófiai eszme-futtatása során kétszázfajta monizmust és háromszázfajta panteizmust vél fölfedezni Teilhard írásaiban. Aztán — nyilván ‚fűszerezés’ céljából — így folytatja: „Gyógyíthatatlan naivság is jócskán

akad abban a kamaszos lelkesedésben, ahogyan Teilhard ásatag kifejezésekkel jellemzi a kétarcú Omegát... Könnyelmű, léprecsaló szimplicizmus ez, elemi-iskolás intellektualizmus... Mézesmadzag a felületesen gondolkodók orra elé... (S miután arról beszél, hogy karmelita apácák, meg ateista tanfelügyelők is olvassák Teilhard-t, így folytatja:) Vajon miféle közös vonás lehet egy elemi-iskolai ateista ellenőr és a misztikus penitenciában meggyötört szüzek között? Nem más, mint a teilhardi tan tisztelete. Ezek után józan ésszel nem vonhatjuk kétségbe, hogy valami csakugyan változott a Nooszférában, és hogy új egységesülés fokára jutva ez a Nooszféra csakugyan fürgetegesen rohan az Omega felé. Avagy talán éppen csak arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a teilhardizmus árja a közepszerűség találkozója...” Aztán tökéletesen meghamisítva mutatja be Teilhard Szűz Mária-tiszteletét, kifejtí a sajátmaga teológiáját, így zárja le a kérdést: „Csak ez az igazság. S aki más tant hirdet igazságként, az eleve olyan, mint a hazug Sátán! Teilhard Krisztusa az Antikrisztus mai figurája...”

— Bernard Charbonneau és Dr. Maurice Vernet (két tudós, aki nem-tudományos területen integristáskodik), a legszebb példát adja a Teilhard-ellenes pamfletre. Inkább Charbonneau-t idézem, mert szellemesebbnek tűnik: „Manapság Teilhard személye = a Személy, egy kicsit olyan, mint a keresztények Istene. Megvan benne Jézus Krisztus, de Prométeusz is; a Szentszék katonája, meg a Szent Officium potenciálisan-elítéltje; ezek a tulajdonságok kölcsönösen kiegészítik egymást. XXIII. János valószínűleg szentté fogja avatni azt, akit XII. Piusz pápa csaknem kiközösített. Minden nagy szentnek ez a sorsa... A Tekintély megkoszorúzza a Lázadást... Lehetne-e elképzelni ennél ‚teilhardistább’ szintézist? Szent Einstein: még csak ez hiányzott az Egyházban... Egyelőre Teilhard tabu. Csak eksztázissal lehet róla beszélni. Szentségtörésnek tartják, ha valaki hidegen elemez ekkora személyiséget... Nem foglalkozom azokkal a kifogásokkal, amelyeket szélsőbal — többnyire nyakasan marxista — körök vetnek Teilhard szemére. Ezek igazában csak ugyanazon cégnek perpatvarai... A keresztények okosabban tennék, ha nem a Világ felé, hanem hitük ujdonságára nyitnák fel szemüket, mert a hitben még igen sok meglepő dolgot találhatnak. A szputnyikok, Marx, vagy Einstein csak altermékei, nemsokára divatjamúlt szuprodukcói annak az ősi eseménynek, amelyre vonatkozólag valószínűleg még semmit sem mondtunk mindmáig...”

— helyszűke miatt csak egyet mutatok be nyolc belga integrista közül, mert megint ez fogalmaz legízesebben (Marcel De Corte, egyetemi tanár): „Ha elég figyelmesen vizsgáljuk azt a különös állatseregletet, amely ott sürgölődik, kotkodácsol, izgul és gondolkodást mímel Teilhard könyvei körül, világosan előtűnnek a következő koncentrikus körök: először is az illumináltak, aztán a nőies hajlamúak, majd a hibás gondolkodásúak — a szó mindkét értelmében, s végül a tiszta hülyék birkahada, amely mindig az élhajón akar utazni...” S miután külön részletesen leírta e csoportok ‚szociológiáját’, így folytatja: „A mérsékelten gondolkodók talán így szólnak majd rám: ‚No de, professzor úr, nem gondolja, hogy kissé erős kifejezéseket használ? Ilyen hang nem illik egyetemi tanárhoz! Hiszen ez pamflet, de nem filozófiai vagy tudományos ítélet’... Menjenek a fenébe a ‚mérsékelten gondolkodók’, ha nem tudják, hogy a mértéket maga a tárgy szabja meg. Ha valami monstruózus, hát nem írhatom le finomkodó szavakkal. Másképp kell beszélni a trágyadombról — és másképp a rózsáról. Így írt Boileau, meg Molière is. Na meg Platon is, aki lerántja a leplet a szofistákról. Én is követem nyomdokaikat. Röhögségbe fog fulladni a hülye teilhardi vallás...” Kivételesen nem felkiáltójellel fejezi be a mondatot, hanem a lap aljára told egy végső megjegyzést: „Ezen elgondolkozhatnak püspökeink (igaz, hogy csak ketten akadtak francia földön), akik figyelmeztették híveiket a teilhardizmus ellen, — de mily óvatosan írva le az ‚Evolúció’, meg a ‚Paleontológia’ szavakat, nehogy megsértsék a Tudomány Templomának Kufárait. Sőt az egyik püspök még azt is kifejtette, hogy mily sokra becsüli ‚azt az elbűvölő költői illatot, amely Teilhard Atya műveiből árad’... Ez már röhögnivaló. Okosabban tette volna, ha kerek perec kimondja: ‚Ez hülyeség. Nem ér egy fabatkát sem’...”

S mégis mozog a föld

Akiket az ilyen és hasonló pamflet sem hat meg, elkezdhetik azt a munkát, amely Teilhard iránt kötelez:

— nem szabad elherdálnunk ezt az örökséget; reméljük, hogy pár éven belül sor kerül Teilhard minden írásának kritikai kiadására;

— meg kell állapítanunk, mik a teilhardi hüperfizika alapjai; tudományosan kell őket bíráló alá fogunk, majd ki kell egészítenünk azokat a vonásait, amelyek meg-alapoznak egy mai kozmológiát és egyetemesített antropológiát; filozófiai kritikával kell kiépítenünk extrapolációinak jogosultságát; s meg kell építenünk azt a hidat, amelynek pilléreit ő vetette meg hüperfizika és vallás között. Hátha sikerül olyan szilárd világgépet adni a jövő emberének, amelyben — Teilhard szavaival mondva — 'bizva-bízhat'.

TEMIRKUL UMETALIJEV VERSEI

NEM ÁLMODTAM VOLNA . . .

*Nem, nem álmodtam, hogy van oly távol vidék,
hol nevemet valaki idézi még.*

*Ami vár rám — kívárom, ami céloim — betöltöm
és halk örömhöz tán ez is elég.*

*S ha csúcsra is értem, akkor sem ad
reám a hiúság díszkoronát,
csak őseim földjén az utánam jövőknek
gondoztam őrzőn kenyerét és borát.*

DALOLD EL . . .

*Dalold el, lágyhangú hárfa
múltam, keltsd fel végre vén,
ráncos arcom mosolyát a
sír előtt, a lét telén.*

*Ifjú ének zeng sugárzón,
szárnyain repülni vágyom.
Üzd el a telet, tavaszt hozz,
hogy ne üljünk tétován,
szépség énekelj, a lángot
szítsd, ne hunyjon el korán.
Egkor lányt karoltam át,
illó illat, ifjúság,
vidd el tőlem, ó dalold el
az öregkor bánatát.*

DALOS GYÖRGY fordítása